

chizma ko'rinishida keltirilgan (1-rasm). Rasmda yoshlar tadbirkorligini shakllantirishga ta'sir etuvchi omillar majmui tizimli yondashuv asosida guruhlangan. Ushbu modelda omillar uchta asosiy blok — ijtimoiy, iqtisodiy va institutsional kategoriyalar orqali ifodalangan bo'lib, ular bir-biri bilan uzviy bog'langan holda yoshlar tadbirkorligining rivojlanish jarayonini belgilab beradi.

Iqtisodiy omillar esa yosh tadbirkorlar uchun zarur bo'lgan moddiy va moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatini, bozor infratuzilmasining rivojlanganlik darajasini, hududiy iqtisodiy sharoitlarni va mavjud preferensiyalarni belgilaydi. Ularning har biri tadbirkorlik jarayonida real imkoniyatlar va cheklovlarni yuzaga chiqaradi. Masalan, moliyaviy resurslarning yetishmasligi yoki bozor infratuzilmasining rivojlanmaganligi yoshlarning startaplarini amalga oshirishda asosiy to'siq bo'lishi mumkin. Aksincha, hududiy iqtisodiy rivojlanishning yuqori darajasi va davlat tomonidan beriladigan iqtisodiy imtiyozlar esa yangi biznes g'oyalarining shakllanishiga qulay sharoit yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Malikov R.I., Komarov A.G., Bogdanova S.Yu. *Sovremenne tendensii formirovaniya organizatsionnoy kultur molodejnogo predprinimatelstva // Problem teorii praktiki predprinimatelstva. — 2014. — S. 172–175.*

2. Andreeva O.V., Suxoveeva A.A. *Molodejnoe predprinimatelstvo i effektivne instrument yego razvitiya // CITISE. – 2020. – № 2 (24). – S. 385–393.*

3. Bogdanova, I.M. *Gosudarstvennoe regulirovanie i infrastruktturnoe obespechenie regionalnoy sistem molodejnogo predprinimatelstva v sfere turizma : avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk. – Sankt-Peterburg, 2021. – 26 s.*

TIJORAT BANKLARI FAOLIYATIDA MOLIVAVIY JINOYATLARNING OLDINI OLISHDA KOMPLAENS NAZORATNING AHAMIYATI

Zokirov Ismoiljon Ibroximovich

“Biznesni rivojlantirish banki” ATB yetakchi menejeri Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot tijorat banklarida moliyaviy jinoyatlarning oldini olishda komplaens-nazorat tizimining institutsional, tashkiliy va texnologik jihatlarini kompleks tahlil qiladi. Ishda komplaens tizimining formal nazorat funksiyasidan preventiv moliyaviy xavfsizlik mexanizmiga evolyutsiyasi asoslab beriladi hamda raqamli banking sharoitida risklarni boshqarishning dinamik modeli taklif etiladi.

Kalit so'zlar: komplaens-nazorat, moliyaviy jinoyatlar, AML/CFT, riskka asoslangan yondashuv, tranzaksiya monitoringi, bank xavfsizligi.

Global moliya tizimida raqamlashtirish jarayonlarining jadallashuvi, transchegaraviy kapital oqimlarining kengayishi va fintech integratsiyasi tijorat banklari faoliyatida moliyaviy jinoyatlar xavfini oshirmoqda. Ayniqsa, jinoiy

faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirish va terrorizmni moliyalashtirish bank tizimi barqarorligiga bevosita tahdid soladi.

Xalqaro standartlar, xususan Financial Action Task Force tavsiyalarida riskka asoslangan yondashuv ustuvor tamoyil sifatida belgilangan. Shuningdek, Basel Committee on Banking Supervision komplaens funksiyasining institutsional mustaqilligini bank barqarorligining muhim omili sifatida e'tirof etadi.

Milliy miqyosda esa AML/CFT talablari va ichki nazorat tizimi O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan tartibga solinadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi — tijorat banklarida moliyaviy jinoyatlarning oldini olishda komplaens-nazorat tizimining ahamiyatini ilmiy asoslash va uni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir.

1. Raqamli transformatsiya va moliyaviy jinoyatlar riskining strukturaviy o'zgarishi. So'nggi yillarda bank xizmatlarining raqamlashtirilishi operatsion tezlikni oshirdi, biroq nazorat mexanizmlarining murakkablashuviga olib keldi. Masofaviy identifikatsiya, onlayn hisob ochish, fintech platformalar bilan integratsiya va transchegaraviy to'lovlar hajmining oshishi quyidagi yangi risklarni yuzaga keltirmoqda:

- anonimlik darajasining oshishi;
- murakkab tranzaksiya zanjirlari;
- "layering" va "smurfing" sxemalarining ko'payishi;
- kiberfiribgarlik va identifikatsiya ma'lumotlarini soxtalashtirish.

Xalqaro standartlarda, xususan Financial Action Task Force tavsiyalarida aynan riskka asoslangan yondashuv moliyaviy jinoyatlarga qarshi kurashning markaziy mexanizmi sifatida belgilanadi. Bu shuni anglatadiki, barcha mijozlar va operatsiyalar bir xil darajada nazorat qilinmasligi, balki xavf profiliga qarab differensial yondashuv qo'llanishi lozim.

Demak, komplaens tizimi statik tekshiruvdan dinamik monitoring modeliga o'tishi zarur.

2. Tijorat banklarida amaldagi komplaens tizimining muammolari. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ko'plab banklarda komplaens quyidagi cheklovlarga ega:

a) Formalizm muammosi. Komplaens faoliyati ko'pincha regulyator talablarini bajarishga qaratilgan bo'lib, strategik risk-boshqaruv tizimiga integratsiyalashmagan. Natijada tizim reaktiv xarakter kasb etadi.

b) Institutsional qaramlik. Komplaens xizmatining operatsion bloklarga bo'ysunishi manfaatlar to'qnashuvini keltirib chiqaradi. Xalqaro amaliyotda esa Basel Committee on Banking Supervision komplaensning boshqaruv kengashiga bevosita hisobdorligini tavsiya etadi.

c) Texnologik yetishmovchilik. Qo'lda tekshiruvlarning yuqori ulushi katta hajmdagi tranzaksiyalarni samarali tahlil qilish imkonini bermaydi. Bu esa yashirin sxemalarni aniqlashni qiyinlashtiradi.

d) Risk segmentatsiyasining statikligi. Bir martalik KYC jarayoni mijoz risk profilining vaqt o'tishi bilan o'zgarishini hisobga olmaydi. Masalan, faoliyat

sohasi, tranzaksiya hajmi yoki geografik yo'nalish o'zgarishi risk darajasini sezilarli oshirishi mumkin.

3. Komplaens nazoratining bank barqarorligiga ta'siri

Moliyaviy jinoyatlar bank uchun uch turdagi yo'qotishlarni keltirib chiqaradi:

1. Moliyaviy yo'qotishlar – jarimalar va kompensatsiyalar;

2. Reputatsion zarar – mijozlar ishonchining pasayishi;

3. Regulyativ xavf – litsenziya cheklovlari yoki qo'shimcha nazorat choralari.

Shu bois komplaensni xarajat markazi sifatida emas, balki uzoq muddatli barqarorlikka xizmat qiluvchi investitsiya sifatida ko'rish zarur. Samarali komplaens tizimi:

- operatsion riskni kamaytiradi;

- kapital yetarliligi ko'rsatkichlariga bilvosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi;

- xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlik imkoniyatlarini kengaytiradi.

Milliy miqyosda komplaens va AML/CFT talablari O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan tartibga solinadi. Bu esa komplaensni bank boshqaruvining ajralmas qismi sifatida shakllantirish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, tijorat banklarida moliyaviy jinoyatlarning oldini olish samaradorligi komplaens tizimining uch asosiy omiliga bog'liq:

- institutsional mustaqillik;

- riskka asoslangan dinamik boshqaruv modeli;

- ilg'or texnologik infratuzilma.

Agar komplaens faqat regulyativ talablarni bajarishga qaratilgan bo'lsa, u moliyaviy jinoyatlarni oldini olishda yetarli natija bermaydi. Aksincha, komplaensni strategik va preventiv mexanizm sifatida tashkil etish bankning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi.

Komplaens-nazorat tizimi zamonaviy bank faoliyatida passiv nazorat mexanizmi emas, balki moliyaviy xavfsizlikning strategik tayanchi hisoblanadi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida uning transformatsiyasi – institutsional mustaqillik, texnologik modernizatsiya va dinamik risk-boshqaruv integratsiyasi orqali – tijorat banklarida moliyaviy jinoyatlarning oldini olish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Amaliy taklif va tavsiyalar:

1. Komplaensning institutsional mustaqilligini ta'minlash

- Komplaens xizmatini kuzatuv kengashiga bevosita hisobdor qilish;

- Ichki audit va risk-menejment bilan aniq funksional chegaralarni belgilash.

2. Dinamik risk-baholash tizimini joriy etish

- Mijoz profilini real vaqt rejimida yangilash;

- Tranzaksiya hajmi va geografik yo'nalish o'zgarishiga avtomatik javob

beruvchi tizim yaratish.

3. Sun'iy intellekt asosida monitoringni kuchaytirish

- Anomaliyalarni aniqlash algoritmlari;
- Yashirin bog'liqliklarni tahlil qiluvchi data-analitika platformalari.
- 4. Komplaens madaniyatini rivojlantirish
 - Rahbariyat darajasida “zero tolerance” siyosatini joriy etish;
 - Xodimlar uchun muntazam trening va test tizimini tashkil etish.
- 5. Banklararo axborot almashinuvi mexanizmini kengaytirish
 - Shubhali operatsiyalar bo'yicha markazlashgan ma'lumotlar bazasini yaratish;
 - Regulyator bilan tezkor elektron integratsiyani ta'minlash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. *O'zbekiston Respublikasi “Banklar va bank faoliyati to'g'risida” Qonuni O'RQ-580-son, 05.11.2019.*

2. *O'zbekiston Respublikasi. “Jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga, terrorizmni moliyalashtirishga va ommaviy qirg'in qurolini tarqatishni moliyalashtirishga qarshi kurashish to'g'risida”gi Qonuni O'RQ-516-son, 15.01.2019.*

3. *O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarida ichki nazorat va AML/CFT tizimini tashkil etish bo'yicha me'yoriy-huquqiy hujjatlar. – Markaziy bank rasmiy sayti.*

4. *O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va Markaziy bank. Banklararo monitoring va ichki nazoratni tashkil etish bo'yicha metodik qo'llanma.*

ANALYZING THE CONTRIBUTION OF OPEN BANKING TO THE EVOLUTION OF UZBEKISTAN'S FINTECH MARKET

Kuvatova Oliyana Sheraliyevna

PhD, Acting Associate Professor Department of Finance and Financial Technologies Tashkent State University of Economics (TSUE)

Abstract. *The paper examines how the implementation of open banking influences the development of Uzbekistan's fintech sector. The research builds a matrix model showing how key components of open banking affect product development, technology advancement, and infrastructure growth in fintech. The model considers three elements of open banking: banks providing account data to information service providers, executing client-initiated payments through payment service providers, and offering open APIs to external platforms.*

Expert assessments indicate that the strongest impact of open banking is expected in the development of personal finance management services, neobanks, and payment solutions; in technological progress related to mobile services, biometric identification, and open interfaces; and in infrastructure areas such as remote identification platforms and fast payment systems.